

ВІДГУК

офіційного опонента на дисертацію Гречкосія Руслана Миколайовича *«Культура консьюмеризму в контексті глобалізаційних процесів: антропологічна перспектива»*,

подану на здобуття наукового ступеня доктора філософських наук зі спеціальності 09.00.04 – філософська антропологія, філософія культури

Актуальність. Актуальність дисертаційного дослідження не викликає сумнівів. Звернення автора до феномену культури консьюмеризму в контексті глобалізаційних процесів є своєчасним і соціально значущим. Сучасний світ переживає глибокі трансформації, пов'язані з цифровізацією економіки, розвитком платформеного та наглядного капіталізму, комодифікацією дедалі нових сфер людського життя, зміною форм соціальної взаємодії та конструювання особистісної ідентичності. За цих умов філософсько-антропологічне осмислення консьюмеризму виходить далеко за межі економічної проблематики й стосується фундаментальних питань свободи, суб'єктності, цінностей, міжособистісних відносин і людської гідності.

Актуальність роботи посилюється тим, що сучасні процеси глобалізації демонструють дедалі більшу суперечливість. З одного боку, вони відкривають нові можливості для економічного розвитку, міжкультурної комунікації, технологічних інновацій та індивідуального самовираження, а з іншого — породжують нові форми нерівності, інформаційного контролю, культурної стандартизації та комерціалізації суспільного життя. Саме тому дослідження культури консьюмеризму потребує комплексного міждисциплінарного аналізу, що поєднує

філософсько-антропологічний, культурологічний, соціально-філософський та етичний підходи.

Особливої ваги порушена проблематика набуває в українському контексті. Повномасштабна війна актуалізувала питання співвідношення матеріального споживання, солідарності, суспільної відповідальності, волонтерства, національної стійкості та переосмислення ціннісних орієнтирів. Це відкриває нові можливості для аналізу того, як глобальні економічні й культурні процеси взаємодіють із досвідом суспільства, що перебуває в умовах екзистенційної загрози.

Отже, тема дисертації є безперечно актуальною, відповідає сучасним тенденціям розвитку філософської антропології та філософії культури й порушує коло проблем, які перебувають у центрі сучасних гуманітарних досліджень.

Теоретико-методологічне обґрунтування дослідження. Дисертаційна робота характеризується ґрунтовним теоретико-методологічним підґрунтям. Автор послідовно поєднує онтологічний, епістемологічний, аксіологічний та праксеологічний виміри філософської рефлексії, прагнучи подолати обмеження монодисциплінарного підходу до аналізу культури консьюмеризму. Теоретичний аналіз спирається на широке коло джерел, що охоплюють класичні праці з політичної економії та соціальної теорії (К. Маркс, Т. Веблен, М. Вебер, Г. Зіммель), концепції критичної теорії Франкфуртської школи (Т. Адорно, М. Горкгаймер, Г. Маркузе), постмодерної філософії (Ж. Бодрійяр, Ж.-Ф. Ліотар та ін.), а також сучасні дослідження цифрового капіталізму, глобалізації, макдональдизації, культури споживання та «доктрини шоку». Позитивним аспектом роботи є поєднання широкого теоретичного контексту з аналізом українського історико-культурного матеріалу та сучасного досвіду воєнного часу, що дає

змогу розглядати порушені проблеми не лише на рівні загальнотеоретичних узагальнень, а й у контексті суспільних трансформацій в Україні.

Структура та загальний аналіз роботи. Дисертація характеризується логічною та продуманою структурою, яка загалом відповідає поставленій меті та завданням дослідження. Робота складається зі вступу, чотирьох розділів, висновків та ґрунтового списку використаних джерел. Послідовність викладу забезпечує поступове розгортання авторської концепції: від аналізу теоретико-методологічних засад дослідження та філософсько-антропологічного осмислення культури консьюмеризму до розгляду її глобалізаційних вимірів, українського соціокультурного контексту та можливих напрямів подальших суспільних трансформацій. Така архітектоніка роботи сприяє цілісному сприйняттю авторської концепції та відображає прагнення до системного розкриття обраної проблематики.

У першому блоці дослідження автор концептуалізує консьюмеризм як багатовимірний соціокультурний та ідеологічний феномен, що істотно впливає на структурування сучасної соціальної реальності. Значну увагу приділено онтологічному аналізу трансформації суспільства споживання, зокрема переходу від економіки речей до економіки знаків, символів і вражень. Автор показує, як класичний феномен товарного фетишизму трансформується в умовах гіперреальності, описаної Ж. Бодрійяром, унаслідок чого споживання дедалі більше пов'язується із засвоєнням символічних значень, культурних кодів та моделей ідентичності.

Важливе місце в роботі посідає аналіз міфологічних аспектів суспільства споживання. Дисертант розглядає механізми, за допомогою яких консьюмеризм використовує архетипні культурні структури, формуючи нові символічні форми сакральності, пов'язані з брендами,

торговельними просторами та практиками споживання. На окрему увагу заслуговує аналіз комодифікації духовних практик, зокрема феноменів New Age, індустрії «усвідомленості» та «західного буддизму», які автор розглядає як приклади інтеграції духовного досвіду у логіку ринку.

Одним із центральних концептуальних положень дослідження є аналіз антропологічних наслідків розвитку суспільства споживання та формування типу *homo consumens*. Автор обґрунтовує тезу про трансформацію класичних уявлень про автономного суб'єкта під впливом глобалізаційних процесів, цифрового капіталізму та інформаційного середовища. Особистість постає як така, що дедалі більшою мірою формується через символічне споживання, інформаційні потоки та мережеві взаємодії. Доповнює цей аналіз розгляд біополітичних механізмів, наглядового капіталізму та дромократії.

Окремим здобутком роботи є звернення до українського досвіду розвитку культури споживання. Дисертант показує, як посттоталітарна спадщина радянського дефіциту вплинула на формування специфічних моделей споживання, які після 2014 року, а особливо після початку повномасштабної війни у 2022 році, зазнали суттєвих змін. Автор переконливо демонструє трансформацію споживчих практик у напрямі забезпечення автономії, стійкості та підтримки суспільства в умовах війни. Особливу увагу приділено феномену воєнного фандрайзингу як новій формі громадянської самоорганізації, колективної відповідальності та суспільної солідарності. Цей аспект дослідження належить до найбільш оригінальних і становить вагомий внесок у сучасне осмислення українського досвіду.

Дискусійні питання та конструктивні зауваження. Водночас висока актуальність теми сама по собі не знімає потреби у концептуальній виваженості дослідження.

По-перше. У роботі окремі положення сформульовано надмірно категорично, що стосується, зокрема, тверджень про «тотальну дегуманізацію», «остаточний крах класичного суб'єкта», «тотальну стандартизацію» чи «безпрецедентну дематеріалізацію споживання». Такі узагальнення потребують більш диференційованої аргументації та врахування альтернативних підходів сучасної соціальної філософії і філософської антропології.

Отже, є потреба чіткішої авторської позиції щодо співвідношення понять «консьюмеризм», «суспільство споживання», «культура споживання» та «споживацтво», оскільки в окремих розділах вони використовуються майже як синоніми.

По-друге. Також спостерігається надмірна широта теоретичного поля. Робота охоплює дуже багато концепцій (від Маркса й Веблена до Бодрійяра, Баумана, Рітцера, Фуко, цифрового капіталізму, когнітивного капіталізму тощо), через що окремі концепти окреслено радше оглядово, ніж аналітично.

Знайомство з роботою викликає питання. *Перше питання* стосується співвідношення між теоретичною концепцією консьюмеризму, запропонованою автором, та українським воєнним досвідом, який у дисертації постає своєрідною «лабораторією» трансформації споживчих практик. Автор переконливо показує, що повномасштабна війна зумовила перехід від гедоністичної моделі статусного споживання до «економіки автономії», орієнтованої на забезпечення стійкості, а воєнний фандрайзинг

набув значення форми громадянської солідарності та захисту національної суб'єктності.

У зв'язку з цим виникає запитання: чи розглядає дисертант ці зміни як тимчасову реакцію на екстремальні умови війни, що може послабитися після її завершення під впливом відновлення економіки та глобальної культури споживання, чи як зародок нової моделі суб'єктності, здатної стати стійкою альтернативою консьюмеризму?

Також потребує уточнення, наскільки описана трансформація споживчих практик є універсальною моделлю, а наскільки — унікальною відповіддю українського суспільства на досвід війни. Чи може запропонована автором концепція «гібридної резистентної глобалізації» бути застосована до інших суспільств, що переживають тривалі кризи, чи вона має переважно український контекст? І, нарешті, як автор оцінює ризик того, що в процесі повоєнної відбудови солідарні практики споживання поступово поступляться місцем відновленню статусного консьюмеризму під впливом ринкових механізмів і зовнішніх економічних чинників?

Друге питання стосується меж тотальності культури консьюмеризму та можливості реального спротиву їй. Автор переконливо показує здатність сучасної споживацької системи інтегрувати власну критику: екологічний мінімалізм, етичне споживання, де-інфлюенсинг, веганство чи політики ідентичності нерідко втрачають свій критичний потенціал, перетворюючись на нові ринкові стратегії та стилі життя.

У зв'язку з цим постає питання про умови справжнього спротиву. У висновках автор обґрунтовує значення «слабкої» рефлексивної ідентичності та освіти як «практики свободи». Однак чи достатньо цих

засобів для подолання тотальності консьюмеризму? Чи не існує ризику, що така модель залишиться в межах тієї самої символічної економіки, перетворившись на ще одну форму «етичного споживання»?

Наукова та практична цінність. Дисертація становить вагомий внесок у сучасну філософську антропологію та філософію культури. У роботі комплексно концептуалізовано культуру консьюмеризму як антропологічну й соціокультурну реальність пізнього капіталізму, розкрито механізми формування *homo consumens* та проаналізовано трансформацію споживчих практик в Україні в умовах повномасштабної війни.

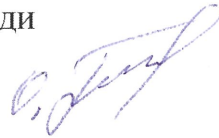
Практичне значення дослідження полягає в можливості використання його результатів для розроблення культурної й освітньої політики, спрямованої на зміцнення суспільної стійкості, деколонізацію свідомості та розвиток відповідальної громадянської суб'єктності. Особливу цінність мають положення про університет як простір безумовної відповідальності та освіту як практику свободи, що створюють підґрунтя для формування свідомого й відповідального суб'єкта.

Загальний висновок. Дисертаційна робота Гречкосія Руслана Миколайовича «Культура консьюмеризму в контексті глобалізаційних процесів: антропологічна перспектива» є фундаментальним, самостійним науковим дослідженням, у якому розв'язано важливу наукову проблему філософсько-антропологічного осмислення культури консьюмеризму як онтологічної парадигми глобалізованого світу та її трансформацій в умовах війни. Робота написана на високому теоретичному та методологічному рівні, характеризується глибокою науковою новизною, суворою строгістю аргументації та беззаперечною практичною значущістю. Дисертація за своїм змістом, обсягом, глибиною аналізу та рівнем наукової аргументації повністю відповідає вимогам чинного Порядку присудження та

позбавлення наукового ступеня доктора наук, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 17.11.2021 р. № 1197, а також нормативним вимогам Міністерства освіти і науки України, що висуваються до докторських дисертацій, а її автор, Гречкосій Руслан Миколайович, заслуговує на присудження наукового ступеня доктора філософських наук зі спеціальності 09.00.04 – філософська антропологія, філософія культури.

Офіційний опонент:

доктор філософських наук, професор
провідний науковий співробітник
Інституту філософії імені Г.С. Сковороди
НАН України

Ольга ГОМІЛКО

Ольга Гомілко
засвідчує

(Г.С. Сковорода) заст. директора